

Grzegorz Nycz

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Strategiczna rywalizacja USA–ChRL i amerykańskie oceny zagrożeń łączonych z wyłanianiem się antyzachodniego porozumienia sino-rosyjskiego

Wprowadzenie: USA i Chiny jako konkurenci wielkomocarstwowi

Celem artykułu jest omówienie podłoża napięć w relacjach amerykańsko-chińskich, prowadzących do nasilonej rywalizacji w dobie XXI wieku. Jednym z częściej występujących źródeł sporów w stosunkach Waszyngton-Pekin po 1989 roku był niedemokratyczny ustrój ChRL oraz łamanie praw człowieka w tym państwie, występujące jako argument przeciwko zacieśnianiu relacji dwustronnych.

Pisząc za Ezrą Vogelem, początkiem politycznego rozchodzenia się Stanów Zjednoczonych i Chin po okresie ocieplania relacji w okresie chińskich reform (od końca lat 70. XX wieku) był rok 1989, kiedy widoczne stawało się odchodzenie zagrożenia dla obu mocarstw ze strony ZSRR, a dodatkowym powodem napięć były brutalne represje władz ChRL wobec protestujących na placu Tiananmen¹. Po krwawym stłumieniu wystąpień w Pekinie w czerwcu 1989 roku kwestia braku respektowania praw człowieka w Chinach stała się przyczyną obostrzeń w relacjach handlowych z amerykańską administracją i Kongresem, w którym – jak zwróciła uwagę Julia Chang Bloch – toczył się wieloletni spór dotyczący odnawiania klauzuli najwyższego

¹ E. Vogel, *Introduction: How Can the United States and China Pursue Common Interests and Manage Differences?*, [w:] *Living with China. U.S.-China Relations in the Twenty-first Century*, E. Vogel (red.), London–New York 1997, s. 23.

uprzywilejowania Chin (powiązanej czasowo, w okresie od maja 1993 roku do maja 1994 roku, przez prezydenta Clintona z poprawą obrony praw człowieka), rozstrzygany na korzyść promocji handlu².

Aaron L. Friedberg, urzędnik Biura Wiceprezydenta w latach 2003–2005 (przy wiceprezydencie Richardzie Cheney’u odpowiedzialny za sprawy bezpieczeństwa narodowego w administracji George’a W. Busha), uważał, że utworzony chińskimi siłami „klub autorytarystów” w Azji – Szanghajska Organizacja Współpracy – mógłby być argumentem na rzecz stworzenia „ligi” azjatyckich państw demokratycznych³. Specjalista z U.S. Naval War College Lyle Goldstein przywoływał natomiast argumenty o charakterze realistyczno-międzynarodowym na rzecz obniżenia rangi ochrony praw człowieka i demokratyzacji w relacjach amerykańsko-chińskich (w myśl zasady „ręce precz” od wspierania demokracji w Chinach), obejmujące niepowodzenia egipskiej próby demokratyzacyjnej (Arabskiej Wiosny), ryzyko pogorszenia roboczych relacji Pekin–Waszyngton, stratę „czasu i energii” administracji USA na potrzeby chińskich dysydentów (na przykładzie sprawy Chen Guangchenga i wizyty Hillary Clinton w Pekinie w 2012 roku) oraz możliwość zahamowania przez ChRL liberalizacji wspieranej zewnątrz jako przejawu wpływów zachodnich⁴.

Francis Fukuyama przewidywał, że losy ewentualnej demokratyzacji w Chinach zależą od postaw chińskiej klasy średniej i jej oczekiwań dotyczących udziału w życiu publicznym w latach, w których wzrost gospodarczy w ChRL nie mógłby być już tak wysoki, jak pod koniec XX i na początku XXI wieku⁵. Jak oceniał Robert Sutter, znaczenie ochrony praw człowieka i demokracji w relacjach amerykańsko-chińskich w obecnym stuleciu

² J. Chang Bloch, *Commercial Diplomacy*, [w:] *Living with China...*, s. 196–197; P. Ross, *China*, [w:] *Economic Sanctions and American Diplomacy*, R. N. Haass (red.), New York 1998, s. 17–18.

³ A. L. Friedberg, *A Contest for Supremacy. China, America, and the Struggle for Mastery in Asia*, New York–London 2011, s. 282. Zob. także notkę biograficzną A. L. Friedberga: Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, Princeton University, <http://www.princeton.edu/faculty-research/faculty/alf> (dostęp: 20.06.2016).

⁴ L. J. Goldstein, *Meeting China Halfway. How to Defuse the Emerging US-China Rivalry*, Washington D.C. 2015, s. 337–338. Por. o sprawie Chen Guangchenga szukającego schronienia w ambasadzie USA w Pekinie: P. Foster, *Hillary Clinton 'gave in' to China says Chen Guangchong*, „The Telegraph”, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/11433303/Hillary-Clinton-gave-in-to-China-says-Chen-Guangcheng.html> (dostęp: 20.06.2016).

⁵ F. Fukuyama, *Ład polityczny i polityczny regres. Od rewolucji przemysłowej do globalizacji demokracji*, przeł. J. Pyka, Poznań 2015, s. 615–617.

uznawać można za drugorzędne, niemniej o podtrzymywaniu propagowania swobód politycznych w ChRL przez USA świadczyło poparcie administracji George'a W. Busha dla zasad konstytucyjnych, wolności sumienia i wyznania oraz praworządności w Chinach, przy czym dla administracji Baracka Obamy prawa człowieka w stosunkach z Pekinem miały zajmować miejsce drugoplanowe⁶.

W ocenie Stefana Halpera, skutkiem międzynarodowego oddziaływania Chin stało się osłabienie globalnych pozycji Waszyngtonu i Brukseli w krajach rozwijających się, zachęcanych przez mocarstwa zachodnie do przyjmowania pomocy gospodarczej wraz z akceptacją dla demokracji i ochrony praw człowieka, w których Pekin poprzez zaangażowanie ekonomiczne zdobył możliwość zmniejszania rangi bodźców prowadzących do liberalizacji wewnętrznej oraz demokratyzacji⁷. Wedle tezy Michaela L. Levina, „zderzeniem” XXI wieku miał stać się konflikt pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Chinami wspieranymi przez Rosję, obawiającą się „kolorowych rewolucji” w byłych republikach radzieckich i podejrzewającą USA o ich wspieranie⁸.

Zbrojenia ChRL z perspektywy USA

Chińskie wydatki zbrojeniowe według SIPRI wyniosły w 2014 roku 216,4 mld dolarów, przy nakładach zbrojeniowych USA na poziomie 609,9 mld, a Rosji – 84,5 mld dolarów⁹. Chińskie Ministerstwo Obrony Narodowej podawało wielkość budżetu obronnego ChRL w roku 2008 w kwocie 417,8 mld RMB¹⁰, czyli blisko 60 mld dolarów¹¹. Do 2012 roku został on

⁶ R. G. Sutter, *U.S.–Chinese Relations. Perilous Past, Pragmatic Present*, Lanham 2010, s. 261–262.

⁷ S. Halper, *The Beijing Consensus. How the China's Authoritarian Model Will Dominate the Twenty-First Century*, New York 2010, s. 38–39.

⁸ M. L. Levin, *The Next Great Clash. China and Russia vs. the United States*, Westport–London 2008, s. 8, 116.

⁹ *Military Expenditure Database*, SIPRI, http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database, http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database/milex-data-1988-2014 (dostęp: 20.06.2016).

¹⁰ *Defense expenditure*, Ministry of National Defense of the People's Republic of China, <http://eng.mod.gov.cn/Database/Expenditure/index.htm> (dostęp: 20.06.2016).

¹¹ W marcu 2008 roku kurs dolara względem yuana sięgał 7 yuanów za dolara. *Renminbi (Chinese yuan) exchange rates 1969–2011*, <http://www.chinability.com/Rmb.htm>. Por. *China's Defense Budget*, <http://www.globalsecurity.org/military/world/china/budget.htm> (dostęp: 20.06.2016); Kurs dolara względem yuana wedle agencji „Xinhua”

zwiększony do 670 mld yuanów (106,4 mld dolarów)¹². Jak zwracał uwagę „The Economist”, chińskie inwestycje w obronę przestrzeni powietrznej mogły zniwelować przewagę amerykańską w technologiach wojskowych¹³, a zdolności taktyczne Chin pozwalały na skuteczne ataki przeciwko amerykańskim bazom w obszarze zachodniego Pacyfiku¹⁴. Wedle przewidywań tego tygodnika, chińskie nakłady zbrojeniowe mogły przewyższyć amerykańskie w perspektywie 2035–2040 roku¹⁵. Pod względem ilości okrętów wojennych Chiny górować miały nad USA – w prognozach „The Economist” – już w 2020 roku¹⁶.

Amerykańskie wydatki zbrojeniowe w połowie drugiej dekady XXI wieku kształtowały się na pułapie powyżej 500 mld dolarów rocznie, po szczytowym poziomie w roku 2010 (691 mld dolarów)¹⁷. Według amerykańskiego Departamentu Obrony, Stany Zjednoczone skierowały na cele obronne ok. 581 mld dolarów w 2014 roku, ok. 565 mld dolarów w 2015 roku i – wedle planu – ok. 535 mld dolarów w roku 2016¹⁸.

Szybki wzrost chińskich nakładów obronnych przy rosnących możliwościach gospodarczych ich finansowania od lat 90. XX wieku przykuwał coraz silniej uwagę Departamentu Obrony i Kongresu USA. Obawy amerykańskie w tamtej dekadzie wzbudziły doniesienia służb i środków przekazu o zagrożeniu chińskim szpiegostwem wojskowym i nuklearnym. Jak pisała Shirley Kan ze Służby Badawczej Kongresu, raport CIA z 21 kwietnia 1999 roku

w 2012 roku wynosił 6,3 yuanów za dolara. *China's Annual Defense Budget 2008-2012*, „Xinhua”, http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-02/07/c_132157447.htm (dostęp: 20.06.2016).

¹² *China's Annual Defense Budget 2008-2012*, „Xinhua”.

¹³ *Why America's military is losing its edge*, „The Economist”, 11.06.2015, <http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2015/06/economist-explains-9> (dostęp: 20.06.2016).

¹⁴ *China's military rise, Asia's balance of power*, „The Economist”, 07.04.2012, <http://www.economist.com/node/21552212> (dostęp: 20.06.2016).

¹⁵ *The dragon's new teeth. China's military rise*, „The Economist”, 07.04.2012, <http://www.economist.com/node/21552193> (dostęp: 20.06.2016).

¹⁶ *At the double. China's military spending*, „The Economist”, 15.03.2014, <http://www.economist.com/news/china/21599046-chinas-fast-growing-defence-budget-worries-its-neighbours-not-every-trend-its-favour> (dostęp: 20.06.2016).

¹⁷ *Department of Defense FY 2016 Budget Proposal*, <http://www.defense.gov/News/Special-Reports/FY16-Budget> (dostęp: 20.06.2016); *National Defense Budget Estimates for FY 2016*, Green Book, Office of the U.S. Secretary of Defense (Comptroller) March 2015, s. 6, http://comptroller.defense.gov/Portals/45/Documents/defbudget/fy2016/FY16_Green_Book.pdf (dostęp: 20.06.2016).

¹⁸ *National Defense Budget Estimates for FY 2016*.

potwierdził, że ChRL od końca lat 70. XX wieku poprzez szpiegostwo pozyskiwała tajemnice amerykańskiej broni atomowej, w tym raket Trident II i głowic W88, przyspieszając własne badania w tym obszarze i ułatwiając sobie wprowadzenie technologii pocisków wielogłowicowych (MIRV)¹⁹.

W raporcie sekretarza obrony USA z 2000 roku w sprawie chińskich postępów wojskowych podkreślono, że dla władz ChRL bodźcem do przyspieszenia inwestycji w modernizację potencjału militarnego, zbliżenia strategicznego z Rosją oraz prób niwelowania dostrzeganego przez Pekin jako zagrożenie „okrażania” Chin przez Stany Zjednoczone i ich sojuszników w Azji było zbombardowanie przez amerykańskie lotnictwo ambasady chińskiej w Belgradzie 7 maja 1999 roku podczas wojny kosowskiej, która miała wzbudzić po stronie chińskiej obawy przed interwencjami Waszyngtonu²⁰. Po sukcesach Operacji „Iracka Wolność”, realizowanej od marca 2003 roku, Departament Obrony USA oceniał, że ChRL uwzględni doświadczenia interwencji nad Eufratem, modyfikując założenia przyjmowane po operacji „Sojusznicza Siła” w Kosowie 1999 roku (i ocenianej jako bardzo ważny punkt odniesienia operacji „Pustynna Burza” 1991 roku), dotyczące zdolności samych sił powietrznych do rozstrzygnięcia konfliktu na swoją korzyść, analizując potrzeby skutecznego użycia wojsk lądowych i sił specjalnych w ewentualnym konflikcie tajwańskim²¹.

Wedle ocen Departamentu Obrony, na początku XXI wieku chińska strategia międzynarodowa prowadziła do poszerzenia narodowej potęgi pod pokojowymi i defensywnymi hasłami, takimi jak deklarowane niesięganie po broń atomową jako pierwsza ze stron konfliktu, które jednak miały zasłaniać prawdziwy stosunek Pekinu do używania siły w sposób zależny od okoliczności, zapewniając możliwość zyskania na czasie dla umacniania własnego potencjału²².

¹⁹ Sh. Kan, *China: Suspected Acquisition of U.S. Nuclear Weapon Secrets*, CRS Report for Congress, 1 February 2006, s. 8, <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL30143.pdf> (dostęp: 20.06.2016).

²⁰ *Report to Congress Pursuant to the FY2000 National Defense Authorization Act, Annual Report on the Military Power of the People's Republic of China (2000)*, <http://fas.org:8080/nuke/guide/china/dod-2000.htm> (dostęp: 20.06.2016).

²¹ *Annual Report on the Military Power of the People's Republic of China. FY04 Report to Congress on PRC Military Power Pursuant to the FY2000 National Defense Authorization Act, Key Developments between the 2003 and 2004 Reports to Congress* oraz część I raportu, <http://www.dod.gov/pubs/d20040528PRC.pdf>, <http://fas.org:8080/nuke/guide/china/dod-2004.pdf> (dostęp: 20.06.2016).

²² *Annual Report on the Military Power of the People's Republic of China...*, s. 7–8.

Jako poważne wzmocnienie dla sił morskich ChRL Waszyngton wskazywał pozyskane z Rosji do 2003 roku dwa niszczyciele klasy Sowriemienij (i zamówione kolejne dwa), z pociskami manewrującymi SS-N-22 oraz systemem obrony powietrznej SA-N-7, jak też wprowadzane od 2002 roku niszczyciele konstrukcji chińskiej klasy Luhai z systemem przeciwookrętowych pocisków manewrujących C-802 oraz dostosowanym do potrzeb morskich systemem ziemia-powietrze HQ-7²³. Istotny dla potencjału chińskiej marynarki miał być także kontrakt zawarty z Rosją w czerwcu 2002 roku na dostawę 8 kolejnych – obok czterech wcześniej pozyskanych – okrętów podwodnych klasy Kilo (w cichej dieslowskiej modernizacji 636), jak i nowe taktyczne okręty podwodne chińskiej produkcji klas Ming i Song, zastępujące starsze radzieckie jednostki (klasy Romeo)²⁴.

Ważne kontrakty chińskiej armii do roku 2004 obejmowały wartość 1 mld dolarów umowę z Rosją na dostawę 24 samolotów Su-30 oraz zakup rosyjskich systemów obrony powietrznej SA-20 kosztem 0,5 mld dolarów²⁵. Chińskie zakupy rosyjskiego uzbrojenia w latach 90. XX wieku Departament Obrony USA szacował na ok. 1,2 mld dolarów rocznie (30% eksportu broni z Rosji), zaś od 1999 roku te kontrakty miały rosnać dwukrotnie²⁶. Ekspertyzy SIPRI wskazywały na wysoką rozbieżność pomiędzy chińskimi wydatkami zbrojeniowymi wedle relacji kursowych i parytetu siły nabywczej, wynoszącymi w 2004 roku odpowiednio 35,4 mld i 161 mld dolarów – co już wtedy mogło lokować nakłady zbrojeniowe ChRL na drugim miejscu na świecie wedle miernika PPP²⁷.

Obserwowanymi z uwagą przez Waszyngton sukcesami Chin w podboju Kosmosu były – do 2009 roku – pierwsza załogowa misja kosmiczna

²³ *Annual Report on the Military Power of the People's Republic of China. Report to Congress Pursuant to the FY2000 National Defense Authorization Act*, 28 July 2003, s. 24–27, <http://archive.defense.gov/pubs/2003chinaex.pdf> (dostęp: 20.06.2016).

²⁴ *Ibidem*. Zob. także: *The Military Power of the People's Republic of China 2005. Annual Report to Congress*, s. 5, <http://fas.org:8080/nuke/guide/china/dod-2005.pdf> (dostęp: 20.06.2016).

²⁵ *Annual Report on the Military Power of the People's Republic of China*, FY 2004.

²⁶ *Annual Report on the Military Power of the People's Republic of China*, FY 2004, III.

²⁷ E. Sköns, W. Omitogun, C. Perdomo, P. Stålenheim, 8. *Military expenditure*, s. 318 (s. 307–343), [w:] *SIPRI Yearbook 2005. Armaments, Disarmament and International Security*, <http://www.sipri.org/yearbook/2005/files/SIPRIYB0508.pdf> (dostęp: 20.06.2016). Wedle chińskich deklaracji, budżet obronny ChRL w 2004 roku miał wynosić 24,9 mld dolarów. *China to increase defense depending by 11,6% in 2004*, 2004/03/08, Embassy of the People's Republic of China in Australia, <http://au.china-embassy.org/eng/wgc/t71624.htm> (dostęp: 20.06.2016).

Shenzhou-VII (z września 2008 roku), próby rakiety Long March V (największej na świecie), przeznaczonej do ciężkiego transportu orbitalnego, postępy w wynoszeniu satelitów i sond Księżyca oraz opracowywanie własnego regionalnego systemu pozycjonowania satelitarnego BeiDou-1²⁸. Chiński system nawigacji satelitarnej BeiDou-1, oparty o trzy satelity, używany przez ChRL obok GPS i GLONASS, był zastępowany przez bardziej zaawansowany BeiDou-2 (wprowadzany od 2011 roku)²⁹. Jako znacznie większe od systematycznie powiększanej budżetu obronnego ChRL, w początkach drugiej dekady XXI wieku, USA szacowały faktyczne chińskie wydatki zbrojenio-we: w 2010 roku przy budżecie 78,6 mld dolarów miały one wynosić ponad 140 mld dolarów³⁰, a w 2012 roku przy budżecie na poziomie 106 mld – 120–180 mld dolarów³¹.

Tabela 1. Chińskie siły rakietowe (w 2011 roku)

Typ systemu	Liczba pocisków	Liczba wyrzutni	Zasięg
ICBM	50–75	50–75	5400 – >13000 km
IRBM	5–20	5–20	>3000 km
MRBM	75–100	75–100	>1750 km
SRBM	1000–1200	200–250	300–600 km
GLCM	200–500	40–55	>1500 km

Źródło: *Annual Report to Congress, Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2011*, U.S. Department of Defense, s. 78, http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2011_CMPR_Final.pdf (dostęp: 20.06.2016).

Z perspektywy Waszyngtonu niepokojące wydawały się skutki rozbudowy sił zbrojnych ChRL w kontekście tajwańskim. W wyniku długoletnich ciągłych powiększeń arsenału pocisków krótkiego zasięgu lokowanych na

²⁸ *Annual Report to Congress, Military Power of the People's Republic of China 2009*, U.S. Department of Defense, 2009, s. 26, 52, http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/China_Military_Power_Report_2009.pdf (dostęp: 20.06.2016).

²⁹ *Annual Report to Congress, Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*, U.S. Department of Defense, 2010, s. 36, 41–42, http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2010_CMPR_Final.pdf (dostęp: 20.06.2016).

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Annual Report to Congress, Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*, U.S. Department of Defense, 2012, s. 6, http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2012_CMPR_Final.pdf (dostęp: 20.06.2016).

wybrzeżu naprzeciw Tajwanu, do października 2011 roku Chiny dysponowały 1000–1200 pociskami SRBM rozmieszczonymi przy Cieśninie Tajwańskiej³².

Obok trzech operacyjnie rozmieszczonych SSBN klasy Jin (Typ 094) i kolejnych 5 wprowadzanych od 2013 roku (z możliwością przenoszenia nowych pocisków JL-2 o zasięgu ponad 4000 mil morskich) w ciągu dekady ChRL mogła być przygotowana do wprowadzenia okrętów podwodnych kolejnej generacji (096)³³. Sukcesem Chin w 2012 roku było pomyślne przetestowanie myśliwca J-15 przystosowanego do korzystania z lotniskowca (przebudowany nieukończony radziecki lotniskowiec, zakupiony przez ChRL od Ukrainy i eksploatowany treningowo jako Liaoning, nie miał, jak przyjmował Departament Obrony, dysponować zdolnościami przyjmowania skrzydła powietrznego do 2015 roku)³⁴.

Zgodnie ze strategią administracji Baracka Obamy z 2010 roku, celem USA było budowanie wpływów w kluczowych centrach światowych, w tym w Chinach³⁵. Podstawą współpracy Stanów Zjednoczonych z Chinami, Rosją i Indiami miało być wzajemne uznanie interesów i szacunek³⁶. Stany Zjednoczone zamierzały monitorować chińskie programy zbrojeniowe i przyczyniać się do ograniczenia napięć w Cieśninie Tajwańskiej³⁷. W strategii USA z roku 2015 Barack Obama zwracał uwagę na ogromne rozszerzenie zakresu współpracy amerykańsko-chińskiej przy podtrzymywanej obserwacji postępów zbrojeniowych Chin i odrzuceniu zastraszania w rozstrzygnięciu sporów terytorialnych³⁸. W relacjach z Pekinem strategia Baracka Obamy zakładała występowanie USA z pozycji siły, dzięki której Waszyngton zamierzał utrzymać nacisk na respektowanie przez ChRL norm międzynarodowych w szerokim zakresie („od bezpieczeństwa morskiego do handlu i praw człowieka”)³⁹.

³² *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*, s. 21.

³³ *Annual Report to Congress, Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*, U.S. Department of Defense, 2013, s. 6, http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2013_China_Report_FINAL.pdf (dostęp: 20.06.2016).

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *National Security Strategy (NSS)*, The White House, May 2010, s. 3, https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf (dostęp: 20.06.2016).

³⁶ *Ibidem*, s. 11.

³⁷ *Ibidem*, s. 43.

³⁸ *National Security Strategy (NSS)*, The White House, February 2015, wstęp Baracka Obamy, https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf (dostęp: 20.06.2016).

³⁹ *National Security Strategy 2015*, s. 24.

USA, w strategii z roku 2015, odrzucały nieuchronność konfrontacji z Chinami, pomimo trwającej rywalizacji, zakładając zarazem możliwość współpracy w zakresie m.in. zmian klimatu, zdrowia publicznego, postępu ekonomicznego oraz w kwestii denuklearyzacji Półwyspu Koreańskiego⁴⁰.

Ministerstwo Obrony Narodowej ChRL w strategii wojskowej z 2015 roku podkreśliło znaczenie współpracy militarnej z Rosją i szerszego partnerstwa strategicznego Pekin–Moskwa, przy podtrzymaniu działań na rzecz budowy zaufania pomiędzy Chinami a USA w sferze obronnej oraz rozwijaniu współdziałania z partnerami regionalnymi w ramach Szanghajskiej Organizacji Współpracy i forów azjatyckich⁴¹. Wśród niepokojących Pekin procesów międzynarodowych, chińska strategia z roku 2015 wyróżniła rozszerzanie obecności wojskowej USA w Azji oraz amerykańskich sojuszy w tym regionie, zwracając uwagę na roszczenia Chin do Tajwanu oraz tendencje separatystyczne w chińskim Turkiestanie („siły antychińskich” przygotowujące „kolorową rewolucję”)⁴². Wśród aktualnych zagrożeń, chińska strategia bezpieczeństwa narodowego z maja 2015 roku wymieniała hegemonizm, politykę siły i neinterwencjonizm⁴³. Pięć zasad pokojowego współżycia z deklaracji chińsko-indyjskiej z roku 1954 zachowywało dla władz ChRL aktualność⁴⁴, a w stosunkach międzynarodowych, według chińskiego prezydenta Xi Jinpinga, należało odrzucić logikę gry o sumie zerowej⁴⁵.

Dziesięcioletniemu wzrostowi chińskiego budżetu zbrojeniowego od 2005 do 2014 roku (z poziomu 30 mld do 136 mld dolarów rocznie) towarzyszył – według wyliczeń Departamentu Obrony – wzrost realnych wydatków zbrojeniowych z 90 mld do 165 mld dolarów rocznie, co oznaczało, że łączne

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *China's Military Strategy*, The State Council Information Office of the People's Republic of China, Beijing, White Papers, May 2015, VI. *Military and Security Cooperation*, D. Zhaohui (red.), Ministry of National Defense. The People's Republic of China, http://eng.mod.gov.cn/Database/WhitePapers/2015-05/26/content_4586715.htm (dostęp: 20.06.2016). Por. *Shanghai Cooperation Organization*, <http://www.sectsc.org/EN123/> (dostęp: 20.06.2016).

⁴² *China's Military Strategy*, I. National Security Situation, http://eng.mod.gov.cn/Database/WhitePapers/2015-05/26/content_4586688.htm (dostęp: 20.06.2016).

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Five Principles of Peaceful Coexistence not outdated: Chinese president*, „Xinhuanet”, 28.06.2014, http://news.xinhuanet.com/english/china/2014-06/28/c_133445548.htm (dostęp: 20.06.2016).

⁴⁵ *Chinese president urges against zero-sum game*, „Xinhuanet”, 28.06.2014, http://news.xinhuanet.com/english/china/2014-06/28/c_133445506.htm (dostęp: 20.06.2016).

obronne nakłady budżetowe ChRL w tamtym okresie przekroczyły 770 mld dolarów, a wydatki sięgały ok. 1,2–1,5 bln dolarów (tab. 2).

Tabela 2. Wzrost chińskiego budżetu obronnego i wydatków zbrojeniowych (w mld dolarów)

Rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	04–14
Budżet	29,9	35	46	60	70*	78,6	91,5	106	119,5	136	702,5
Wydatki	90	70 -105	97 -139	105 -150	>150	>160	120 -180	135 -215	>145	165	1237 -1499

* *China's defense budget to grow 14,9% in 2009*, (Xinhua), „China Daily”, http://www.chinadaily.com.cn/china/2009-03/04/content_7535244.htm (dostęp 20.06.2016).

Źródło: U.S. Department of Defense, Annual Report to Congress, *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China* (raporty z lat 2005–2015), <https://www.defense.gov/News/Publications/> (dostęp: 20.06.2016).

Amerykańskie obawy związane z wojskową współpracą chińsko-rosyjską

Omawiający zmiany równowagi militarnej USA–Chiny, raport RAND autorstwa Erica Heginbothama i innych podkreślił, że w XXI wieku zmniejszyła się asymetria w nacisku Chin i Stanów Zjednoczonych na przygotowanie do działań wojskowych w teatrze azjatyckim (przy wcześniejszym skupieniu chińskich przygotowań na odcinku tajwańskim i znacznie szerszym zakresie globalnych militarnych zadań amerykańskich) ze względu na rozszerzenie zdolności ChRL do realizacji misji międzynarodowych oraz zwiększone inwestycje militarne Waszyngtonu w Azji⁴⁶. Wprowadzane przez ChRL w latach 1996–2016 uzbrojenie pochodzenia rosyjskiego obejmowało – jak podkreślił raport RAND – m.in. modyfikacje systemów obrony przeciwlotniczej (raket ziemia-powietrze SA-2) i import 40 baterii SAM zasięgu dłuższego (100–200 km) oraz 160 baterii S-300, systemy zagłuszania łączności, odrzutowe samoloty transportu powietrznego Il-76MD (w liczbie 14), 12 okrętów podwodnych klasy Kilo, 4 niszczyciele klasy Sowriemiennij, samoloty Su-27 i (ok. 175) Su-30 oraz 105 wyprodukowanych na licencji J-11⁴⁷.

⁴⁶ E. Heginbotham, M. Nixon, F. E. Morgan, J. L. Heim, J. Hagen, Sh. Li, J. Engstrom, M. C. Libicki, P. DeLuca, D. A. Shlapak, D. Frelinger, B. Laird, K. Brady, L. J. Morris, *The U.S.–China Military Scorecard, Forces, Geography, and the Evolving Balance of Power 1996-2017*, Santa Monica 2015, s. 41, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR300/RR392/RAND_RR392.pdf (dostęp: 20.06.2016).

⁴⁷ E. Heginbotham, *op. cit.*, s. xxiv, xxvii, 27, 29–32, 98.

Syed Mahmud Ali zaznaczył, że obawy USA w okresie kierownictwa Chucka Hagela w Departamencie Obrony budziła perspektywa dośnięcia Stanów Zjednoczonych pod względem technologicznym i naukowym przez ChRL i Rosję, zaawansowana chińsko-rosyjska współpraca m.in. w obszarze energetyki, przy rosnącej presji wojskowej ze strony Rosji (widocznej na Ukrainie) oraz chińskich nakładach zbrojeniowych przekraczających 200 mld dolarów rocznie⁴⁸. Jak zauważył Hong-yi Lien, przyczynami obserwowanego od 2006 roku ograniczenia rosyjskiego eksportu militarnego do Chin, którego wartość w latach 1992–2006 sięgała blisko połowę całej zbrojeniowej sprzedaży eksportowej Rosji (26 z 58 mld dolarów), były m.in. obawy rosyjskie dotyczące bezpieczeństwa i ewentualnego powstania konkurencji ze strony chińskich producentów uzbrojenia⁴⁹.

Wedle oceny Olivera Bräunera, Marka Bromleya i Mathieu Duchâtela, bodźcem dla ChRL do przyspieszenia modernizacji wojskowej poprzez zakupy zagranicznego uzbrojenia (dostarczanego w okresie pozimnowojennym w 80% przez Rosję, a także z Ukrainy i Izraela) był kryzys związany z tajwańskim zwrotem w kierunku niepodległościowym z lat 1995–1996⁵⁰. Zdaniem specjalistów SIPRI, ograniczenie rosyjskiego eksportu do Chin po 2005 roku wyjaśniać można (obok kwestii dostępnego poziomu technologii, konkurencji na rynkach międzynarodowych i relacji z innymi partnerami handlowymi m.in. z Indiami) obawami Rosji przed nieuzgodnionym kopiowaniem przez Chiny rosyjskich rozwiązań technologicznych („odwrotną inżynierią”), łączonych z samolotem chińskim J-11B (wobec Su-27SK), hamującym negocjacje w sprawie sprzedaży samolotu Su-35⁵¹.

⁴⁸ S. M. Ali, *US–China Strategic Competition. Towards a New Power Equilibrium*, Berlin–Heidelberg 2015, s. 197–198.

⁴⁹ H. Lien, *PLA Military Modernization and Sino-Russian Military Cooperation*, [w:] *National Security under the Obama Administration*, B. M. Rajae, M. J. Miller (red.), New York 2012, s. 108, <http://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-1-137-01047-6.pdf> (dostęp: 20.06.2016). Por. H. Lien, *Security and Military Cooperation between Russia and China in East Asia*, „Pacific Rim: Economics, Politics, Law” 2015, nr 4, s. 9–21, <http://apr-magazine.dvfu.ru/security-and-military-cooperation-between-russia-and-china-in-east-asia> (dostęp: 20.06.2016).

⁵⁰ O. Bräuner, M. Bromley, M. Duchâtel, *Western Arms Exports to China*, SIPRI Policy Paper, January 2015, nr 43, s. 42–43, <http://books.sipri.org/files/PP/SIPRI43.pdf> (dostęp: 20.06.2016).

⁵¹ *Ibidem*. Por. R. Krishnan Simha, *Rise of the clones: Chinese knockoffs undercut Russian arms exports*, Russia Beyond the Headlines („Rossijskaya Gazeta”), 11.08.2015, http://rbth.com/blogs/2015/08/11/rise_of_the_clones_chinese_knockoffs_undercut_russian_arms_exports_48345.html (dostęp: 20.06.2016).

Według baz danych SIPRI, sprzedaż rosyjskiego uzbrojenia do Chin, utrzymująca się powyżej wartości 2 mld dolarów rocznie w latach 2000–2004, osiągnęła rekordowy poziom 3,1 mld dolarów w 2005 roku i zaczęła spadać do poziomu poniżej 1 mld dolarów rocznie w latach 2010–2015⁵². Ogólna wartość importowanego przez ChRL uzbrojenia w latach 1992–2015 wyniosła 41,7 mld dolarów, w tym uzbrojenia z Rosji – 32,6 mld dolarów⁵³.

Od drugiej połowy pierwszej dekady XXI wieku rosło znaczenie rosyjskiego eksportu broni do Indii, które w następnym dziesięcioleciu przewyższyły Chiny jako odbiorca uzbrojenia wytwarzanego w Rosji⁵⁴. W latach 2012–2013 wartość eksportowanej do Indii rosyjskiej broni sięgała, według bazy danych SIPRI, blisko 4 mld dolarów rocznie⁵⁵, a wedle źródeł rosyjskich w 2013 roku wynosiła nawet 4,7 mld dolarów⁵⁶.

Gospodarcza rywalizacja amerykańsko-chińska

Przyjmowane przez USA na początku XXI wieku prognozy dotyczące wzrostu chińskiej gospodarki okazały się (jak pokazały dane z następnego dziesięciolecia) niedoszacowane. Założenia dotyczące tych perspektyw, przedstawione w raporcie sekretarza obrony USA dla Kongresu z 2005 roku (w odwołaniu do szacunków „Economist Intelligence Unit” i „Global Insight”) głosiły, że przy utrzymaniu ówczesnych wysokich wyników podnoszenia chińskiego PKB w 2025 roku miał on być powiększony do poziomu 6,4 bln dolarów (przy przewidywanym przez Departament Obrony wzroście nakładów zbrojeniowych ChRL do tego czasu do ponad 200 lub 300 mld dolarów rocznie)⁵⁷.

⁵² *Arms Transfers Database, TIV of arms exports from Russia, 1992–2015*, SIPRI, http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php (dostęp: 20.06.2016).

⁵³ *Arms Transfers Database, TIV of arms exports to China, 1989–2015*, SIPRI, http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php (dostęp: 20.06.2016).

⁵⁴ R. Bitzinger, *Russian Arms Transfers and Asian Military Modernization*, 29.12.2015, ISN ETH Zurich, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?id=195382> (dostęp: 20.06.2016).

⁵⁵ *Arms Transfers Database, TIV of arms exports from Russia*.

⁵⁶ *Russia Sold \$4,7Bln in Arms to India in 2013*, „Sputnik News”, 06.02.2014, <http://sputniknews.com/military/20140206/187259759/Russia-Sold-47Bln-in-Arms-to-India-in-2013.html> (dostęp: 20.06.2016).

⁵⁷ *The Military Power of the People's Republic of China 2005*, Annual Report to Congress, Office of the Secretary of Defense, s. 20–21, <http://fas.org:8080/nuke/guide/china/dod-2005.pdf> (dostęp: 20.06.2016).

Tymczasem chiński PKB już w 2014 roku liczył 10,35 bln dolarów (wedle relacji kursowych)⁵⁸ i 18,02 bln dolarów z uwzględnieniem parytetu siły nabywczej, przy zachowaniu tego miernika wyprzedzając Stany Zjednoczone (przy amerykańskim PKB liczącym 17,42 bln dolarów)⁵⁹. „Economist Intelligence Unit” w marcu 2006 roku przewidywał, że chińskie wysuwanie się na prowadzenie w rankingu PKB wedle siły nabywczej nastąpić miało sześć lat później niż stało się to w rzeczywistości, prognozując, wedle przeliczeń kursowych, chiński PKB na poziomie 10 bln dolarów w 2020 roku (i 29,6 bln dolarów w PPP, przy 28,8 bln dolarów PKB USA)⁶⁰.

Henry Paulson zauważył, że 10 bilionowa chińska gospodarka dała Pekinowi podstawę do wykorzystywania nowostworzonej siły militarnej do prób rozstrzygnięcia na swoją korzyść sporów terytorialnych z sąsiadami (i „napięcia mięśni”), co stwarzało zagrożenie dla sojuszników USA w Azji, uznając za najbardziej niebezpieczny wieloletni polityczny i gospodarczy konflikt chińsko-japoński⁶¹. Były sekretarz skarbu w administracji G.W. Busha zwrócił uwagę na zagrożenie połączenia sił ChRL i ekspansywnej Rosji, która wzbudziła obawy agresją przeciw Ukrainie, wyrażając nadzieję na długoterminowy rozsądek chińskich elit i nie podążanie przez nie za przykładem pokazów siły Władimira Putina⁶². Jak wypunktował Henry Paulson, widoczne były także słabsze strony postępów gospodarczych Chin, w tym niski w skali światowej PKB *per capita* (80 pozycja) i spowolnienie wzrostu chińskiego PKB w 2014 roku do 7% poziomu⁶³.

Po długim okresie rekordowego wzrostu na poziomie 10%, chiński PKB zwiększał się w wolniejszym tempie w latach 2012, 2013 i 2014 (7,8%, 7,7%

⁵⁸ *GDP at market prices*, World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD> (dostęp: 20.06.2016).

⁵⁹ *GDP, PPP (current international \$)*, World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD> (dostęp: 20.06.2016); *Price level ratio of PPP conversion factor (GDP) to market exchange rate*, World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/PA.NUS.PPPC.RF> (dostęp: 20.06.2016).

⁶⁰ *Foresight 2020, Economic, industry and corporate trends*, Economist Intelligence Unit 2006, s. 12, http://graphics.eiu.com/files/ad_pdfs/eiuForesight2020_WP.pdf (dostęp: 20.06.2016); W. Morrison, *China's Economic Conditions*, CRS Issue Brief for Congress, January 12, 2006, s. 12, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/IB98014.pdf> (dostęp: 20.06.2016).

⁶¹ H. M. Paulson, *Dealing with China. An Insider Unmasks the New Economic Superpower*, London 2015, s. 387.

⁶² *Ibidem*, s. 389.

⁶³ *Ibidem*, s. xv.

i 7,3% odpowiednio), wobec 9,5% w 2011 roku⁶⁴. Chiński PKB per capita w 2014 roku wynosił, według Banku Światowego, w cenach bieżących 7,6 tys.⁶⁵, a w parzystości siły nabywczej 13 tys. dolarów⁶⁶. Amerykański PKB *per capita* w roku 2014 sięgał 54,6 tys. dolarów⁶⁷.

Tabela 3. Roczny PKB ChRL i USA w XXI wieku w bln dolarów

Rok	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ChRL wg cen	1,3	2,3	2,7	3,5	4,5	5,1	6,0	7,5	8,5	9,5	10,3
ChRL wg PPP	4,1	6,6	7,6	9,0	10,0	11,0	12,4	13,8	15,1	16,5	18,0
USA	10,6	13,1	13,8	14,5	14,7	14,4	15,0	15,5	16,2	16,8	17,4

Źródło: *GDP at market prices*, World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>; *GDP, PPP (current international \$)*, World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD> (dostęp: 20.06.2016).

Gospodarcza współzależność chińsko-amerykańska obejmowała inwestycje rezerw walutowych ChRL, sięgające 1,5 bln dolarów do grudnia 2007 roku, z czego 900 mld ulokowanych w papierach rządowych USA i agencji federalnych m.in. Fannie Mae i Freddie Mac (zaangażowanych na rynkach nieruchomości), o które, jak wyjaśniał Henry Paulson, w czasie kryzysu finansowego Pekin się martwił wskazując je jako argument w sporze o politykę walutową⁶⁸. W odniesieniu do finansowych relacji amerykańsko-chińskich przed kryzysem 2007 roku, Niall Ferguson tłumaczył, że zadłużające się Stany Zjednoczone (i rozrzutni Amerykanie) stały się zależne od ChRL (i oszczędnych Chińczyków), korzystającej na nadwyżce w handlu z USA i wykorzystującej

⁶⁴ *GDP growth (annual %)*, World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> (dostęp: 20.06.2016).

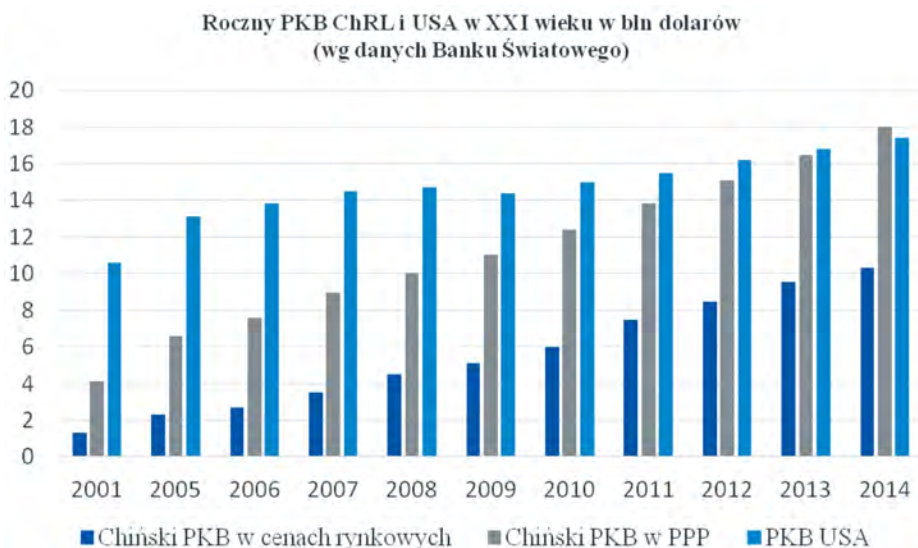
⁶⁵ *GDP per capita (current US \$)*, World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD> (dostęp: 20.06.2016).

⁶⁶ *GDP per capita, PPP (current international \$)*, World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD> (dostęp: 20.06.2016). Zob. także: *Gross domestic product*, OECD Data, <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm> (dostęp: 20.06.2016).

⁶⁷ *GDP per capita (current US \$)*. Ludność Chin w 2014 roku wedle ONZ wynosiła 1,369 mld mieszkańców (oprócz Hong Kongu, liczącego 7,2 mln obywateli i 0,6-milionowego Makao), zaś w USA mieszkało ok. 319 mln osób. *UN Demographic Yearbook 2014*, s. 660–661, <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/dyb-sets/2014.pdf> (dostęp: 20.06.2016).

⁶⁸ H. M. Paulson, *op. cit.*, s. 231.

obligacje dolarowe do obniżania kursu chińskiej waluty z korzyścią dla eksportu⁶⁹. W ocenie Paulsona, nieuzasadnione były jednak publiczne obawy w Stanach Zjednoczonych związane z utrzymywaniem przez ChRL 1,3 bln dolarów (10%) amerykańskiego zadłużenia, co polityk ten przedstawiał jako rodzaj korzystnego popytu na papiery wartościowe USA⁷⁰.

Wykres 1. Gospodarcza rywalizacja amerykańsko-chińska

Źródło: The World Bank, *GDP at market prices, GDP, PPP (current international \$)*...

Kwestia tajwańska i relacje USA–Chiny

Kwestia ewentualnej niepodległości demokratycznego Tajwanu zyskała na znaczeniu po zimnej wojnie. Jak pisał Richard C. Kagan, pierwszy demokratycznie wybrany prezydent tajwański Lee Teng-hui usiłował ukazać możliwość zjednoczenia Chin kontynentalnych z Tajwanem na zasadzie zakończenia sporu ideologicznego i przyjęcia przez obie strony jako podstawy ich łączności ustroju demokratycznego, co było polityką uważaną za nader śmiałą w czasie wzmocnienia międzynarodowego ChRL i odmawiania poparcia dla niepodległości Tajwanu przez administrację Billa Clintona⁷¹. Po

⁶⁹ N. Ferguson, *Kolos. Cena amerykańskiego imperium*, przeł. M. Hartman, B. Wilga-Wielgucka, Kraków 2014, s. 351, 354.

⁷⁰ H. M. Paulson, *op. cit.*, s. 384.

⁷¹ R. C. Kagan, *Taiwan's Statesman. Lee Teng-hui and Democracy in Asia*, Annapolis 2007, s. 116–117.

zakończeniu urzędowania w 2008 roku, opowiadający się za niepodległością Tajwanu, prezydent Chen Shui-bian został aresztowany pod zarzutami korupcyjnymi⁷². Zwolennik umacniania więzów łączących 23-milionowy Tajwan⁷³ z Chinami, polityk Kuomintangu Ma Ying-jeou (dawny sekretarz i tłumacz prezydenta Chiang Ching-kuo) został wybrany na prezydenta w 2008 roku, a w 2012 roku uzyskał reelekcję⁷⁴. Tsai Ing-wen z Demokratycznej Partii Progresywnej, która opowiadała się za niepodległością wyspy (tak jak prezydent Chen Shui-bian), wybrana została na prezydenta Tajwanu w styczniu 2016 roku; za zbliżeniem z Chinami miał optować prezydent Ma Ying-jeou i kandydat Kuomintangu Eric Chu⁷⁵.

Jak pisali Ashton Carter i William Perry, w politykę USA wobec Chin doby XXI wieku, która w ocenie tych specjalistów powinna obejmować dwa kierunki – włączania ChRL do współpracy międzynarodowej i zabezpieczenia przed chińską ekspansją – wkomponowane były konsekwencje ustawy o relacjach z Tajwanem, zobowiązującej Stany Zjednoczone do obrony wyspy przed inwazją Pekinu, nakładające się na trwającą z silnym natężeniem w tym regionie amerykańsko-chińską rywalizację zbrojeniową, wynikającą z kolidujących ze sobą celów obu mocarstw wobec Tajwanu, a także na narastające międzynarodowe współzawodnictwo militarne pomiędzy nimi⁷⁶.

Strategia ChRL wobec Tajwanu, formowana do 2015 roku, zakładała – jak zaznaczył Departament Stanu USA – możliwość użycia siły wobec tej wyspy w przypadku dookreślenia jej statusu politycznego w sposób niezgodny z oczekiwaniami Pekinu, to znaczy wyboru niepodległościowego lub kroków w kierunku niepodległościowym, jak też w przypadku „niepokojów wewnętrznych”, pozyskania przez Tajwan broni atomowej, bezterminowego

⁷² *Hungry for justice. Taiwan's opposition*, „The Economist”, 20.11.2008, <http://www.economist.com/node/12649274> (dostęp: 20.06.2016). Por. *Stolen Asset Recovery Initiative (StAR)*, World Bank Group, United Nations Office on Drugs and Crime, <https://star.worldbank.org/corruption-cases/node/19576> (dostęp: 20.06.2016); *Stolen Asset Recovery Initiative (StAR)*, United Nations Office on Drugs and Crime, <https://www.unodc.org/unodc/en/corruption/StAR.html> (dostęp: 20.06.2016).

⁷³ *Taiwan, Republic of China Yearbook 2015*, s. 50–51, <http://yearbook.multimedia.ey.gov.tw/enebook/2015yearbook/index.html> (dostęp: 20.06.2016).

⁷⁴ *Biography*, Office of the President, Republic of China (Taiwan), <http://english.president.gov.tw/Default.aspx?tabid=454> (dostęp: 20.06.2016).

⁷⁵ A. Ramzy, *Tsai Ing-wen Elected President of Taiwan, First Woman to Hold Office*, „The New York Times”, 16.01.2016, http://www.nytimes.com/2016/01/17/world/asia/taiwan-elections.html?_r=0, (dostęp: 11.02.2016).

⁷⁶ A. Carter, W. Perry, *China on the March*, „The National Interest” 2007, nr 88, s. 16–17, <http://www.jstor.org/stable/42896003> (dostęp: 20.06.2016).

odkładania dialogu na rzecz zjednoczenia chińsko-tajwańskiego, obcych ingerencji w tajwańskie sprawy wewnętrzne oraz umieszczenia na wyspie obcych sił⁷⁷. Od 2010 do 2014 roku wartość amerykańskiej broni sprzedanej na Tajwan wynosiła 12 mld dolarów, wydanych m.in. na modyfikację wyposażenia samolotów F-16 A/B dla tajwańskich sił powietrznych⁷⁸.

Tabela 4. Równowaga sił w Cieśninie Tajwańskiej – rok 2014/2015

Rodzaj sił		Siły ChRL		Siły Tajwanu
		całkowite	przy Cieśninie Tajwańskiej	całkowite
Wojska lądowe	personel	1,25 mln	0,4 mln	0,13 mln
	czołgi	6947	2758	1100
	działa	7953	3891	1600
Marynarka wojenna	lotniskowce	1	0	0
	niszczyciele	21	14	4
	fregaty	52	42	22
	korwety	15	11	1
	czołgowe statki desantowe / amfibie	29	26	12
	średnie statki desantowe	28	21	4
	szturmowe okręty podwodne (Diesel)	53	34	4
	atomowe szturmowe okręty podwodne	5	2	0
	patrolowce przybrzeżne (raketowe)	86	68	45
Lotnictwo	myśliwce	1700	130	388
	bombowce	400	200	22
	transportowe	475	150	21
	zadań specjalnych	115	75	10

Źródło: *Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2015*, op. cit., Appendix II: China and Taiwan Forces Data, s. 77–80.

⁷⁷ Możliwości działań ChRL wykraczających poza ramy pokojowe regulowały zapisy ustawy przeciwko secesji z marca 2005 roku. Zob. *Annual Report to Congress, Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2015*, U.S. Department of Defense, s. 57–58, http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2015_China_Military_Power_Report.pdf (dostęp: 20.06.2016).

⁷⁸ *Annual Report to Congress, Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*, U.S. Department of Defense, 2014, s. 57, http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2014_DoD_China_Report.pdf (dostęp: 20.06.2016).

Rywalizacja amerykańsko-chińska i obawy przed sojuszem chińsko-rosyjskim: komentarze

Analizujący wyznaczniki strategii międzynarodowych Chin i USA James Steinberg i Michael O’Hanlon zwrócili uwagę na możliwość (wskazywaną przez część obserwatorów) przechodzenia ChRL pod zasłoną oficjalnej strategii pokojowego wzrostu do próby rywalizacji ze Stanami Zjednoczonymi o dominację regionalną i globalną, łatwiejszą po amerykańskim kryzysie finansowym roku 2008⁷⁹. Po zakończeniu zimnej wojny – jak tłumaczyli James Steinberg i Michael O’Hanlon – polityka USA wobec Chin formułowana była pomiędzy strategicznymi alternatywami nowej ery, czyli powrotem do izolacjonizmu lub dążeniem do budowy *Pax Americana* (w tym neokonserwatystów i hegemonistów optujących nawet za imperium amerykańskim)⁸⁰.

Obawy Pekinu dotyczące ewentualnego okrążania Chin przez USA, któremu – jak wskazywał Ming Wan – wedle obaw „twardogłowych” w ChRL, miała służyć amerykańska obecność wojskowa w Afganistanie i Pakistanie, mogły być łagodzone w ramach Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SOW) będącej z perspektywy chińskiej ścieżką do rozszerzania wpływów w Azji Środkowej bez pogarszania relacji z Rosją (mniej zainteresowaną postępowaniem instytucjonalizowania SOW), oraz odpowiednikiem Regionalnego Forum ASEAN w budowaniu obu stref strategicznego oddziaływania – środkowoazjatyckiego i pacyficznego⁸¹. Uwagę zwracała rola Szanghajskiej Organizacji Współpracy jako porozumienia państw niedemokratycznych, krytykowanego – jak odnotował Ming Wan – za przyczynianie się do osłabienia procesów demokratyzacji na świecie, w sposób przeczący pochwalnym uwagom na temat korzyści ze zinstytucjonalizowanej współpracy państw w ramach organizacji międzynarodowych, których przykładem miała być SOW⁸².

Jak zaznaczył Hall Gardner, o możliwości sojuszu chińsko-rosyjskiego mogły świadczyć prowadzone na poziomie ponad 2 mld dolarów rocznie sprzedaże sprzętu wojskowego z Rosji do Chin, współpraca tych dwóch mocarstw w obszarze dostaw energii, perspektywy rozszerzenia Szanghajskiej Organizacji

⁷⁹ J. Steinberg, M. O’Hanlon, *Strategic Reassurance and Resolve. U.S.-China Relations in the Twenty-First Century*, Princeton and Oxford 2014, s. 30–31.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 51–53.

⁸¹ M. Wan, *The Shanghai Cooperation Organization: The Security-Economics Nexus*, [w:] *Linking Trade and Security. Evolving Institutions and Strategies in Asia, Europe, and the United States*, V. K. Aggarwal, K. Govella (red.), New York 2013, s. 114, 118, <http://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-1-4614-4765-8.pdf> (dostęp: 20.06.2016).

⁸² *Ibidem*, s. 118.

Współpracy o kolejne państwa, a także niezdolność Moskwy do znalezienia satysfakcjonującej dla siebie odpowiedzi na rozszerzenie NATO na wschód oraz „kolorowe rewolucje” w byłych republikach ZSRR, zbliżające autorytarne władze rosyjskie do także silnie autorytarnych partnerów chińskich⁸³.

Alexander Lukin wyjaśniał, że potwierdzeniem podniesionej rangi relacji rosyjsko-chińskich w ramach budowy Szanghajskiej Organizacji Współpracy były wspólne ćwiczenia wojskowe w sierpniu 2005 roku przy północnych wybrzeżach Chin, a także oświadczenie SOW z tego samego roku wzywające do usunięcia amerykańskich baz z Uzbekistanu i Kirgistanu jako zagrażających regionalnej równowadze sił, przy czym dla Rosji ta formuła współpracy stanowiła także uzupełnienie relacji budowanych w obrębie Wspólnoty Niepodległych Państw⁸⁴. Christopher Marsh i Lowell Dittmer zauważyli, że bezprecedensowemu zbliżeniu rosyjsko-chińskiemu pierwszej dekady XXI wieku sprzyjało pogorszenie relacji amerykańsko-rosyjskich do poziomu „nowej zimnej wojny” i utrudnienia w stosunkach USA-Chiny spowodowane postęпами wojskowymi ChRL, jak też ingerencjami militarnymi Stanów Zjednoczonych w wymiarze globalnym oraz nierozwiązaną kwestią przyszłości Tajwanu⁸⁵. Wedle obserwacji Johna Berrymana, ze względu na nieudane doświadczenia sojuszu radziecko-chińskiego oraz różnice kulturowe między Rosją a Chinami, w Moskwie przeważać mogło przekonanie o małym prawdopodobieństwie stworzenia rozwiniętego na pełną skalę antyzachodniego przymierza Pekin-Moskwa w oparciu o traktat o dobrym sąsiedztwie, przyjaźni i współpracy z roku 2001⁸⁶.

⁸³ Potwierdzeniem możliwości zawiązania sojuszu chińsko-rosyjskiego mogły być, jak wskazywał Hall Gardner, wspólne ćwiczenia wojskowe Rosji i Chin w sierpniu 2006 roku (w pobliżu Władywostoku). Zob. H. Gardner, *Averting Global War: Regional Challenges, Overextension, and Options for American Strategy*, New York 2007, s. 168, Zob. H. Gardner, *Averting Global War. Regional Challenges, Overextension, and Options for American Strategy*, New York 2007, s. 168, <http://link.springer.com/content/pdf/10.1057%2F9780230608733.pdf> (dostęp: 20.06.2016).

⁸⁴ A. Lukin, *The Russian Approach to China under Gorbachev, Yeltsin, and Putin*, [w:] *Russian Strategic Thought toward Asia*, G. Rozman, K. Togo, J. P. Ferguson (red.), New York 2006, s. 159, s. 139–165, <http://link.springer.com/content/pdf/10.1057%2F9780230601734.pdf> (dostęp: 20.06.2016).

⁸⁵ Ch. Marsh, L. Dittmer, *The Russian Factor in U.S.-China Relations*, [w:] *China and the United States. Cooperation and Competition in Northeast Asia*, S. Zhao (red.), New York 2008, s. 124, s. 123–142, <http://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-0-230-61609-7.pdf> (dostęp: 20.06.2016).

⁸⁶ J. Berryman, *Russia and China in Eurasia: The Wary Partnership*, [w:] *Key Players and Regional Dynamics in Eurasia. The Return of the 'Great Game'*, M. R. Freire, R. E. Kanet (red.), New York 2010, s. 139, <http://link.springer.com/content/pdf/10.1057%2F9780230290754.pdf> (dostęp: 20.06.2016).

Marlène Laruelle podkreśliła, że chociaż Moskwę i Pekin łączyły obawy przed „kolorowymi rewolucjami”, Rosja nie zamierzała łączyć Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym, nad którym miała pełną kontrolę, z luźną Szanghajską Organizacją Współpracy, przy innych zagrożeniach dla sprzymierzenia chińsko-rosyjskiego, związanych z rywalizacją ekonomiczną (m.in. w sektorze gazowym i paliwowym, jak też w zakresie dostępu do uzbeckich i kazachskich złóż uranu) oraz historycznymi sporami imperium rosyjskiego i chińskiego⁸⁷.

Jak przewidywał Robert Kaplan, Chiny i Rosja mogłyby zawiązać sojusz o znaczeniu taktycznym, spajany przez podobne wyzwania stojące przed oboma mocarstwami (spowolnienie gospodarcze oraz zagrożenia na poziomie geopolitycznym) i ich autorytarny ustrój, przy utrudnieniach związanych z oczekiwaniami opinii publicznej (krytycznej wobec ustępstw, takich jak te w chińsko-rosyjskim porozumieniu granicznym z 2015 roku, kończącym spór z niewielkim odchyleniem na rzecz ChRL)⁸⁸.

Tabela 5. Wzrost realnego PKB głównych mocarstw gospodarczych (w %)

Wyszczególnienie	Rok										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Chiny	11,3	12,7	14,2	9,6	9,2	10,6	9,5	7,7	7,7	7,3	6,8
USA	3,3	2,7	1,8	-0,3	-2,8	2,5	1,6	2,2	1,5	2,4	2,4
Strefa euro	1,8	3,3	3	0,4	-4,5	2	1,6	-0,8	-0,3	0,9	1,5
Japonia	1,3	1,7	2,2	-1,0	-5,5	4,7	-0,5	1,7	1,6	-0,1	0,6
Indie*	9,3	9,3	9,8	3,9	8,5	10,3	6,6	5,1	6,9	7,3	7,2
Rosja	6,4	8,2	8,5	5,2	-7,8	4,5	4,3	3,4	1,3	0,6	-4,0

* dane za rok fiskalny.

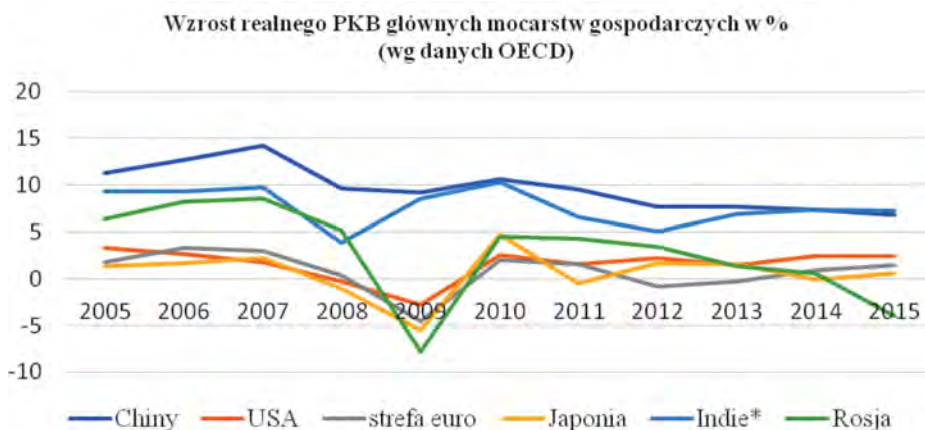
Źródło: OECD, *Global Economic Outlook and Interim Economic Outlook*, Economic Outlook Annex Tables, Economic Outlook 98 Database, Annex Table 1. Real GDP, <http://www.oecd.org/eco/outlook/Demand-and-Output.xls> (dostęp: 20.06.2016).

Szczególnie istotny dla dalszej rywalizacji USA (wraz z sojuszem mocarstw zachodnich) i ich autorytarnych konkurentów wydaje się aspekt

⁸⁷ M. Laruelle, *Russia Facing China and India in Central Asia: Cooperation, Competition, and Hesitations*, [w:] *China and India in Central Asia. A New „Great Game”?*, M. Laruelle, J.-F. Huchet, S. Peyrouse, B. Balci (red.), New York 2010, s. 19–20, <http://link.springer.com/content/pdf/10.1057%2F9780230114357.pdf> (dostęp: 20.06.2016).

⁸⁸ R. D. Kaplan, *Eurasia’s Coming Anarchy. The Risks of Chinese and Russian Weakness*, „Foreign Affairs” 2016, nr 2, s. 38–39.

gospodarczy, warunkujący także szersze możliwości zbrojeniowe. W drugiej dekadzie XXI wieku Chiny i Rosję dotknęły słabsze wyniki ekonomiczne, przy umiarkowanym wzroście w USA (w przedziale od 1,5 do 2,4%) i słabych wynikach strefy euro. Według danych OECD, w tych latach widoczne było obniżenie tempa wzrostu produktu krajowego brutto Chin (z 9,5% w 2011 roku do 6,8% w 2015 roku) i kryzys ekonomiczny Rosji czasu sankcji zachodnich po agresji przeciw Ukrainie, przynoszący spadek rosyjskiego PKB do minus 4% wobec postępów na poziomie 4,3% w 2011 roku⁸⁹.

Wykres 2. Główne gospodarki świata 2005–2015

*dane za rok fiskalny.

Źródło: OECD, *Global Economic Outlook and Interim Economic Outlook...*

Podsumowanie

Jak przewidywał w 2000 roku Zbigniew Brzeziński, Chiny jako mocarstwo regionalne mogły wchodzić w kolizję ze Stanami Zjednoczonymi, ale przez wzgląd na swoje długoterminowe interesy narodowe powinny widzieć więcej korzyści z respektowania powszechnych norm i uczestnictwa w systemie międzynarodowym w zgodzie z jego zasadami, czego wartością dodatkową mogłoby być zachęcenie Rosji do zbliżenia z obszarem atlantyckim⁹⁰. W oce-

⁸⁹ *Global Economic Outlook and Interim Economic Outlook*, Economic Outlook Annex Tables, Economic Outlook 98 Database, Annex Table 1. Real GDP, OECD, <http://www.oecd.org/eco/outlook/Demand-and-Output.xls>, <http://www.oecd.org/eco/outlook/economicoutlookannextables.htm> (dostęp: 20.06.2016).

⁹⁰ Z. Brzeziński, *Living with China*, „The National Interest” 2000, nr 59, s. 20–21, <http://web.a.ebscohost.com/ehost/> (dostęp: 20.06.2016).

nie Henry'ego Kissingera, bodźcem do wzmocnienia współpracy amerykańsko-chińskiej był wzrost zagrożeń terrorystycznych (w świetle zamachów z 11 września 2001 roku), który zbliżył do siebie Waszyngton i Pekin, przy mniejszym oporze ze strony chińskiej wobec interwencji USA w Iraku niż w polityce jej przeciwników europejskich⁹¹.

Czynnikiem o rosnącym znaczeniu w relacjach amerykańsko-chińskich XXI wieku stały się nakłady zbrojeniowe ChRL przy rosnących możliwościach budżetowych Pekinu doby wyrastania Chin na pierwszej rangi mocarstwo gospodarcze. Niepokój Waszyngtonu związany z inwestycjami militarnymi ChRL (także w kontekście zakupów rosyjskiego zaawansowanego uzbrojenia) związany był zarówno ze zobowiązaniami USA wobec sojuszników azjatyckich, w tym Tajwanu, jak i amerykańskimi obciążeniami międzynarodowymi czasu wojny z terroryzmem, trudnościami w zwiększaniu – już bardzo rozbudowanych – nakładów zbrojeniowych, a także ograniczeniami gospodarczymi doby kryzysu przy nie tak wielkich, jak w przypadku chińskim, możliwościach szybkiego podnoszenia siły ekonomicznej. Relatywne osłabienie pozycji globalnej USA w odniesieniu do Chin powodowało również nasilone obawy związane z międzynarodową pozycją ustroju liberalno-demokratycznego, dla którego atrakcyjną alternatywą (w krajach spoza obszaru euroatlantyckiego) mógł wydawać się, skoncentrowany wokół wysokiego przyrostu produktu krajowego, wzorzec chiński.

Choć widmo wymierzonego przeciw międzynarodowym wpływom mocarstw zachodnich sojuszu sino-rosyjskiego o znaczeniu zimnowojennego bloku tworzonego przez ZSRR i ChRL w kontekście więzów gospodarczo-politycznych ery globalizacji stwarza archaiczne wrażenie, wyraźniej widoczna w drugiej dekadzie XXI wieku stała się możliwość wojennych konfliktów pomiędzy państwami (mocarstwami) autorytarnymi a ich demokratycznymi sąsiadami, podsycanych sporami terytorialnymi i niepodległościowymi na obrzeżach dawnych imperiów rosyjskiego (radzieckiego) i chińskiego.

Bibliografia

ALI S. M., *US-China Strategic Competition. Towards a New Power Equilibrium*, Berlin–Heidelberg 2015.

ANNUAL Report on the Military Power of the People's Republic of China, Report to Congress Pursuant to the FY2000 National Defense Authorization Act, 28.07.2003, <http://archive.defense.gov/pubs/2003chinaex.pdf>.

⁹¹ H. Kissinger, *On China*, London 2012, s. 492–493.

- ANNUAL Report on the Military Power of the People's Republic of China, FY04 Report to Congress on PRC Military Power Pursuant to the FY2000 National Defense Authorization Act, Key Developments between the 2003 and 2004 Reports to Congress*, <http://www.dod.gov/pubs/d20040528PRC.pdf>.
- ANNUAL Report to Congress, Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*, U.S. Department of Defense, 2010, http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2010_CMPR_Final.pdf.
- ANNUAL Report to Congress, Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*, U.S. Department of Defense, 2012, http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2012_CMPR_Final.pdf.
- ANNUAL Report to Congress, Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*, U.S. Department of Defense, 2013, http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2013_China_Report_FINAL.pdf.
- ANNUAL Report to Congress, Military and Security Developments Involving the People's Republic of China 2015*, U.S. Department of Defense, http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2015_China_Military_Power_Report.pdf.
- ANNUAL Report to Congress, Military and Security Developments Involving the People's Republic of China*, U.S. Department of Defense, 2014, http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2014_DoD_China_Report.pdf.
- ANNUAL Report to Congress, Military Power of the People's Republic of China 2009*, U.S. Department of Defense, http://www.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/China_Military_Power_Report_2009.pdf.
- AT the double. China's military spending*, „The Economist”, 15.03.2014, <http://www.economist.com/news/china/21599046-chinas-fast-growing-defence-budget-worries-its-neighbours-not-every-trend-its-favour>.
- BERRYMAN J., *Russia and China in Eurasia: The Wary Partnership*, [w:] *Key Players and Regional Dynamics in Eurasia. The Return of the 'Great Game'*, M. R. Freire, R. E. Kanet (red.), New York 2010, <http://link.springer.com/content/pdf/10.1057%2F9780230290754.pdf>.
- BITZINGER R., *Russian Arms Transfers and Asian Military Modernization*, 29.12.2015 ISN ETH Zurich, <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?id=195382>.
- BÄÄUNER O., BROMLEY M., DUCHÄATEL M., *Western Arms Exports to China*, SIPRI Policy Paper, 2015, nr 43, <http://books.sipri.org/files/PP/SIPRI43.pdf>.
- BRZEZIŃSKI Z., *Living With China*, „The National Interest” 2000, nr 59, <http://web.a.ebscohost.com/ehost/>.

- CARTER A., PERRY W., *China on the March*, „The National Interest” 2007, nr 88, <http://www.jstor.org/stable/42896003>.
- CHANG Bloch J., *Commercial Diplomacy*, [w:] *Living with China. U.S.-China Relations in the Twenty-first Century*, E. Vogel (red.), London–New York 1997.
- CHINA to increase defense depending by 11,6% in 2004, Embassy of the People’s Republic of China in Australia, 08.03.2008, <http://au.china-embassy.org/eng/wgc/t71624.htm>.
- CHINA’S Annual Defense Budget 2008–2012, „Xinhua”, http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-02/07/c_132157447.htm.
- CHINA’S Annual Defense Budget 2008–2012, „Xinhuanews”, http://news.xinhuanet.com/english/china/2012-02/07/c_132157447.htm.
- CHINA’S Defense Budget, GlobalSecurity.org, <http://www.globalsecurity.org/military/world/china/budget.htm>.
- CHINA’S military rise, Asia’s balance of power, „The Economist”, 07.04.2012, <http://www.economist.com/node/21552212>.
- CHINA’S Military Strategy, The State Council Information Office of the People’s Republic of China, Beijing, May 2015, Z. Tao, Z. Dong (red.), Ministry of National Defense, The People’s Republic of China, <http://eng.mod.gov.cn/Database/WhitePapers/index.htm>.
- DEFENSE expenditure, Ministry of National Defense of the People’s Republic of China, <http://eng.mod.gov.cn/Database/Expenditure/index.htm>, <http://eng.mod.gov.cn/>.
- DEPARTMENT of Defense, <http://www.dod.mil/pubs/china.html>, <http://www.defenselink.mil/news/Jul2005/d20050719china.pdf>.
- THE dragon’s new teeth. China’s military rise, „The Economist”, 07.04.2012, <http://www.economist.com/node/21552193>.
- FERGUSON N., *Kolos. Cena amerykańskiego imperium*, przeł. M. Hartman i B. Wilga-Wielgucka, Kraków 2014.
- FORESIGHT 2020, *Economic, industry and corporate trends*, Economist Intelligence Unit 2006, http://graphics.eiu.com/files/ad_pdfs/eiuForesight2020_WP.pdf.
- FOSTER P., *Hillary Clinton ‘gave in’ to China says Chen Guangchong*, „The Telegraph”, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/northamerica/usa/11433303/Hillary-Clinton-gave-in-to-China-says-Chen-Guangcheng.html>.
- FRIEDBERG A. L., *A Contest for Supremacy. China, America, and the Struggle for Mastery in Asia*, New York–London 2011.

- FRIEDBERG A. L., *Woodrow Wilson School of Public and International Affairs*, Princeton University, <http://wws.princeton.edu/faculty-research/faculty/alf>.
- FUKUYAMA F., *Ład polityczny i polityczny regres. Od rewolucji przemysłowej do globalizacji demokracji*, przeł. J. Pyka, Poznań 2015.
- GARDNER H., *Averting Global War. Regional Challenges, Overextension, and Options for American Strategy*, New York 2007, <http://link.springer.com/content/pdf/10.1057%2F9780230608733.pdf>.
- GOLDSTEIN L. J., *Meeting China Halfway. How to Defuse the Emerging US-China Rivalry*, Washington D.C. 2015.
- HALPER S., *The Beijing Consensus. How the China's Authoritarian Model Will Dominate the Twenty-First Century*, New York 2010.
- HEGINBOTHAM E. et al. (NIXON M., MORGAN F. E., HEIM J. L., HAGEN J., SHENG L., ENGSTROM J., LIBICKI M. C., DELUCA P., SHLAPAK D. A., FRELINGER D. R., LAIRD B., BRADY K., MORRIS L. J.), *The U.S.–China Military Scorecard, Forces, Geography, and the Evolving Balance of Power 1996–2017*, Santa Monica 2015, http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR300/RR392/RAND_RR392.pdf.
- HUNGRY for justice. *Taiwan's opposition*, „The Economist”, 20.11.2008, <http://www.economist.com/node/12649274>.
- KAGAN R. C., *Taiwan's Statesman. Lee Teng-hui and Democracy in Asia*, Annapolis 2007.
- KAN S., *China: Suspected Acquisition of U.S. Nuclear Weapon Secrets*, CRS Report for Congress, February 1, 2006, <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/RL30143.pdf>.
- KAPLAN R. D., *Eurasia's Coming Anarchy. The Risks of Chinese and Russian Weakness*, „Foreign Affairs” 2016, nr 2.
- KISSINGER H., *On China*, London 2012.
- KRISHNAN Simha, R., *Rise of the clones: Chinese knockoffs undercut Russian arms exports*, Russia Beyond the Headlines („Rossiyskaya Gazeta”), 11.08.2015, http://rbth.com/blogs/2015/08/11/rise_of_the_clones_chinese_knockoffs_undercut_russian_arms_exports_48345.html.
- LARUELLE M., *Russia Facing China and India in Central Asia: Cooperation, Competition, and Hesitations*, [w:] *China and India in Central Asia. A New „Great Game”?*, M. Laruelle, J.-F. Huchet, S. Peyrouse, B. Balci (red.), New York 2010, <http://link.springer.com/content/pdf/10.1057%2F9780230114357.pdf>.
- LEVIN M. L., *The Next Great Clash. China and Russia vs. the United States*, Westport–London 2008.

- LIEN H., *PLA Military Modernization and Sino-Russian Military Cooperation*, [w:] *National Security under the Obama Administration*, B. M. Rajae, M. J. Miller (red.), New York 2012, <http://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-1-137-01047-6.pdf>.
- LIEN H., *Security and Military Cooperation between Russia and China in East Asia*, „Pacific Rim: Economics, Politics, Law” 2015, nr 4, <http://apr-magazine.dvfu.ru/security-and-military-cooperation-between-russia-and-china-in-east-asia>.
- LUKIN A., *The Russian Approach to China under Gorbachev, Yeltsin, and Putin*, [w:] *Russian Strategic Thought toward Asia*, G. Rozman, K. Togo, J. P. Ferguson (red.), *Strategic Thought in Northeast Asia*, New York 2006, <http://link.springer.com/content/pdf/10.1057%2F9780230601734.pdf>.
- MARSH Ch., LOWELL D., *The Russian Factor in U.S.–China Relations*, [w:] *China and the United States. Cooperation and Competition in Northeast Asia*, Z. Suisheng (red.), New York 2008, <http://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2F978-0-230-61609-7.pdf>.
- THE Military Power of the People’s Republic of China 2005*, Annual Report to Congress, <http://fas.org:8080/nuke/guide/china/dod-2005.pdf>.
- THE Military Power of the People’s Republic of China 2005*, Annual Report to Congress, Office of the Secretary of Defense, <http://fas.org:8080/nuke/guide/china/dod-2005.pdf>.
- THE Military Power of the People’s Republic of China 2006*, Annual Report to Congress, Office of the Secretary of Defense, <http://www.dod.mil/pubs/pdfs/China%20Report%202006.pdf>.
- THE Military Power of the People’s Republic of China 2007*, Annual Report to Congress, Office of the Secretary of Defense, <http://fas.org/nuke/guide/china/dod-2007.pdf>.
- THE Military Power of the People’s Republic of China 2008*, Annual Report to Congress, Office of the Secretary of Defense, <http://fas.org/nuke/guide/china/dod-2008.pdf>.
- MING W., *The Shanghai Cooperation Organization: The Security-Economics Nexus*, [w:] *Linking Trade and Security. Evolving Institutions and Strategies in Asia, Europe, and the United States*, V. K. Aggarwal, K. Govella (red.), New York 2013.
- MORRISON W., *China’s Economic Conditions*, CRS Issue Brief for Congress, 12.01.2006, <http://www.fas.org/sgp/crs/row/IB98014.pdf>.
- NATIONAL Security Strategy for a Global Age*, The White House, December 2000, chapter III, East Asia and the Pacific, <http://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss2000.pdf>.

- NATIONAL Security Strategy for a New Century*, May 1997, <http://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1997.pdf>.
- NATIONAL Strategy of Engagement and Enlargement*, The White House, July 1994, <http://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1994.pdf>.
- NATIONAL Security Strategy of the United States*, The White House, January 1993, <http://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1993.pdf>.
- NATIONAL Security Strategy of the United States*, The White House, March 1990, <http://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1990.pdf>.
- NATIONAL Security Strategy of the United States*, The White House, January 1987, <http://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nss/nss1987.pdf>.
- NATIONAL Security Strategy*, The White House, February 2015, https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf.
- NATIONAL Security Strategy*, The White House, May 2010, https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf.
- THE National Security Strategy of the United States of America*, September 2002, <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf>.
- THE National Security Strategy of the United States of America*, The White House, March 2006, <http://georgewebush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/>.
- OECD, *Global Economic Outlook and Interim Economic Outlook, Economic Outlook Annex Tables, Economic Outlook 98 Database, Annex Table 1. Real GDP*, <http://www.oecd.org/eco/outlook/Demand-and-Output.xls>; <http://www.oecd.org/eco/outlook/economicoutlookannextables.htm>.
- OECD, *Gross domestic product*, <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm>.
- OFFICE of the President, Republic of China (Taiwan), Biography, <http://english.president.gov.tw/Default.aspx?tabid=454>.
- PAULSON H. M. jr., *Dealing with China. An Insider Unmasks the New Economic Superpower*, London 2015.
- PRICE level ratio of PPP conversion factor (GDP) to market exchange rate*, World Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/PA.NUS.PPPC.RF>.
- RAMZY A., *Tsai Ing-wen Elected President of Taiwan, First Woman to Hold Office*, „The New York Times”, 16.01.2016, http://www.nytimes.com/2016/01/17/world/asia/taiwan-elections.html?_r=0.
- RENMINBI (Chinese yuan) exchange rates 1969–2011*, „Chinability”, <http://www.chinability.com/Rmb.htm>.

- REPORT to Congress Pursuant to Section 1305 of the FY97 National Defense Authorization Act, April 8, 1997, Selected Military Capabilities of the People's Republic of China*, <http://fas.org/irp/dia/product/970409-prc.htm>.
- REPORT to Congress Pursuant to the FY2000 National Defense Authorization Act, Annual Report on the Military Power of the People's Republic of China*, <http://fas.org:8080/nuke/guide/china/dod-2000.htm>.
- REPORT to Congress Pursuant to the FY2000 National Defense Authorization Act, Annual Report on The Military Power of the People's Republic of China*, <http://archive.defense.gov/news/Jul2002/d20020712china.pdf>.
- ROSS R. S., *China, [w:] Economic Sanctions and American Diplomacy*, R. N. Haass (red.), New York 1998.
- SHANGHAI Cooperation Organization, <http://www.sectsco.org/EN123/>.
- SIPRI Arms Transfers Database, *TIV of arms exports from Russia, 1992–2015*, http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php.
- SIPRI Arms Transfers Database, *TIV of arms exports from Russia, 1992–2015*, http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php.
- SIPRI Arms Transfers Database, *TIV of arms exports to China, 1989–2015*, http://armstrade.sipri.org/armstrade/html/export_values.php.
- SIPRI Military Expenditure Database, http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database, http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database/milex-data-1988-2014.
- SKÖNS E., WUYI O., PERDOMO C., STÅLENHEIM P., 8. *Military expenditure*, [w:] *SIPRI Yearbook 2005. Armaments, Disarmament and International Security*, <http://www.sipri.org/yearbook/2005/files/SIPRIYB0508.pdf>.
- RUSSIA Sold \$4,7Bln in Arms to India in 2013*, 06.02.2014, „Sputnik News”, <http://sputniknews.com/military/20140206/187259759/Russia-Sold-47Bln-in-Arms-to-India-in-2013.html>.
- STEINBERG J., O'HANLON M., *Strategic Reassurance and Resolve. U.S.–China Relations in the Twenty-First Century*, Princeton and Oxford 2014.
- SUTTER R. G., *U.S.-Chinese Relations. Perilous Past, Pragmatic Present*, Lanham 2010.
- TAIWAN, Republic of China Yearbook 2015, <http://yearbook.multimedia.gov.tw/enebook/2015yearbook/index.html>.
- UN Demographic Yearbook 2014*, <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/dyb/dybssets/2014.pdf>.
- STOLEN Asset Recovery Initiative, World Bank Group, United Nations Office on Drugs and Crime*, <https://star.worldbank.org/corruption-cases/node/19576>.

- VOGEL E., *Introduction: How Can the United States and China Pursue Common Interests and Manage Differences?*, [w:] *Living with China. U.S.-China Relations in the Twenty-First Century*, E. Vogel (red.), London–New York 1997.
- WHY America's military is losing its edge, „The Economist”, 11.06.2015, <http://www.economist.com/blogs/economist-explains/2015/06/economist-explains-9>.
- WORLD Bank, *GDP at market prices*, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>.
- WORLD Bank, *GDP growth (annual %)*, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG>.
- WORLD Bank, *GDP per capita (current US \$)*, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>.
- WORLD Bank, *GDP per capita, PPP (current international \$)*, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD>.
- WORLD Bank, *GDP, PPP (current international \$)*, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD>.
- WORLD Bank, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>.